

Sygn. akt II CSK 424/07

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 6 lutego 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Gerard Bieniek (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Henryk Pietrkowski

SSA Michał Kłós

w sprawie z powództwa Syndyka Masy Upadłości "A."

Spółki Akcyjnej w Ł.

przeciwko "K. - SERVICE" Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w Ł.

o zapłatę kwoty 99.622,31 zł,

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 6 lutego 2008 r.,

na skutek skargi kasacyjnej strony pozwanej

od wyroku Sądu Okręgowego w Ł.

z dnia 16 marca 2007 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Okręgowemu w Ł. do ponownego rozpoznania i orzeczenia
o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w Ł. wyrokiem z dnia 16.03.2007 r. oddalił apelację pozwanej Spółki z o.o. K. – Service od wyroku Sądu Rejonowego w Ł. z dnia 18.09.2006 r., w którym zasądzono od pozwanej na rzecz syndyka masy upadłości „A.” S.A. kwotę 99.622,31 zł. W sprawie tej ustalono, że w dniach 10.08.2005 r., i 22.08.2005 r. A. S.A. – jako wydzierżawiający i K. – Service – jako dzierżawca zawarły 3 umowy dzierżawy samochodów za stosowną opłatą (czynszem). Z tytułu tych należności „A.” wystawiła faktury opiewające na kwoty: 46.360 zł; 3.776,27 zł oraz 46.360 zł, które nie zostały zrealizowane przez pozwaną Spółkę. Nadto spółka „A.” wystawiła fakturę na kwotę 3.416 zł, która nie została zrealizowana w części dotyczącej kwoty 2.903,60 zł oraz fakturę za wykonaną usługę transportową na kwotę 1.037 zł, którą także nie zrealizowano w całości, nie uiszczając kwoty 222,44 zł.

W dniu 3.10.2005 r. pozwana Spółka K. Service na podstawie umów przelewu nabyła wierzytelności przysługujące wobec spółki A. na łączną kwotę 111.732,98 zł. Przed zawarciem tych umów pozwana spółka KM Service wiedziała o trudnej sytuacji finansowej „A”. W tej sytuacji pozwana zażądała od A. zabezpieczenia w postaci pierwokupu w nabyciu jej nieruchomości i ruchomości. A. zaproponował nabycie przez pozwaną całego mienia i stosowne umowy sprzedaży nieruchomości i ruchomości zostały zawarte w dniu 1.08.2005 r. i 12.08.2005 r. Środki pieniężne z tytułu sprzedaży nieruchomości nie zostały jednak przekazane spółce „A.”, gdyż pozwana K.Service skierowała do A. w dniu 21.10.2005 r. pismo informujące o dokonaniu potrącenia.

W dniu 16.11.2005 r. ogłoszono upadłość spółki A. S.A. Sąd Rejonowy uwzględniając powództwo syndyka masy upadłości spółki A. S.A. uznał, że dokonane przez pozwaną potrącenia było niedopuszczalne w świetle art. 94 ust. 1 ustawy z dnia 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze. Zgodnie z tym przepisem potrącenie jest niedopuszczalne, jeżeli dłużnik upadłego nabył wierzytelność w drodze przelewu w ciągu ostatniego roku przed dniem ogłoszenia upadłości, wiedząc o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości. W sprawie jest bezsporne, że pozwana Spółka jako dłużnik upadłego A. S.A. nabyła wierzytelności

półtora miesiąca przed ogłoszeniem upadłości w/w Spółki, a nadto nie budzi wątpliwości, iż pozwana wiedziała o istnieniu podstaw do ogłoszenia tej upadłości.

Tę ocenę prawną podzielił Sąd Okręgowy podnosząc, że przyjęta przez Sąd I instancji wykładnia art. 94 ust. 1 Prawa upadłościowego i naprawczego znajduje potwierdzenie w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 21.08.2003 r. III CZP 48/03 (OSNC 2004, nr 10, poz. 135) oraz w wyroku z dnia 30.11.2005 r., III CK 224/05 (niepublik.).

Pozwana Spółka wniosła skargę kasacyjną zarzucając naruszenie art. 94 ust. 1 Prawa upadłościowego i naprawczego w związku z art. 93 ust. 1 tego Prawa i art. 499 k.c. przez błędną wykładnię. Wskazując na powyższe żądała uchylenia zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego i poprzedzającego wyroku Sądu Rejonowego i oddalenie powództwa względnie uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W sprawie jest bezsporne, że nabycie przez pozwaną Spółkę wierzytelności przysługujących w stosunku do spółki A. nastąpiło w dniu 3.10.2005 r.; oświadczenie pozwanej Spółki o dokonaniu potrącenia miało miejsce w dniu 21.10.2005 r., zaś ogłoszenie upadłości A. datowane jest na dzień 16.11.2005 r. Te trzy daty wskazują więc, że oświadczenie o potrąceniu zostało dokonane przed ogłoszeniem upadłości, a nabycie wierzytelności przez pozwaną Spółkę – jako dłużnika upadłego nastąpiło w ciągu ostatniego roku przed dniem ogłoszenia upadłości. Zgodnie z ustaleniami Sądu pozwana Spółka nabyła wierzytelność A. wiedząc o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości tego przedsiębiorcy. Te ustalenia nie są kwestionowane przez pozwaną Spółkę.

Taki stan faktyczny uzasadnia dokonanie jego oceny prawnej w świetle art. 94 ust. 1 ustawy z dnia 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 60, poz. 535 z późn. zm.). Zgodnie z tym przepisem „potrącenie nie jest dopuszczalne, jeżeli dłużnik upadłego nabył wierzytelność w drodze przelewu lub indosu po ogłoszeniu upadłości albo nabył ją w ciągu ostatniego roku przed dniem ogłoszenia upadłości, wiedząc o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości”. Przepis ten z niewielkimi zmianami redakcyjnymi – przejął treść art. 35 § 1

rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 24.10.1934 r. – Prawo upadłościowe, Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.). Ten ostatni przepis był przedmiotem dwóch publikowanych orzeczeń Sądu Najwyższego. W wyroku z dnia 15.12.1994 r. I CRN 149/94 (OSP 1996, nr 4, poz. 84) Sąd Najwyższy przyjął, że „przepisy art. 34 i n. prawa upadłościowego o potrąceniu w postępowaniu upadłościowym stosuje się wyłącznie do potrącenia między wierzytelnością do upadłego i taką wierzytelnością upadłego, która należy do masy upadłości; jeżeli natomiast potrącenie następuje między wierzytelnością wierzyciela, a taką wierzytelnością upadłego, która nie należy do masy upadłości, odbywa się ono na ogólnych zasadach (art. 498 – 505 k.c.)”. Upraszczając uzasadnienie tego stanowiska stwierdzić należy, że zdaniem Sądu Najwyższego dla skutku umorzenia wierzytelności upadłego decydująca jest chwila dokonania potrącenia przez złożenie jednostronnego oświadczenia woli. Jeżeli to oświadczenie woli zostało złożone przed ogłoszeniem upadłości, to skutek materialnoprawny umorzenia następuje i nie mogą tu mieć znaczenie przepisy prawa upadłościowego, ponieważ nie mogą one odnosić się do wierzytelności, która w chwili ogłoszenia upadłości nie istnieje, a więc nie wchodzi do masy upadłości.

Diametralnie odmienne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 21.08.2003 r. III CZP 48/03 (OSNC 2004, nr 10, poz. 155). Przyjęto, że „oświadczenie o potrąceniu złożone w ciągu roku przed dniem ogłoszenia upadłości przez dłużnika upadłego, który w tym okresie nabył w drodze przelewu lub indosu wierzytelność, wiedząc o podstawie upadłości, nie powoduje umorzenia wierzytelności”.

Uzasadniając to stanowisko Sąd Najwyższy wskazał, że pomiędzy art. 34 § 1 prawa upadłościowego i art. 35 § 1 tego prawa nie zachodzi zależność tego rodzaju, aby zastosowanie art. 35 § 1 wymagało uprzedniego ustalenia, że ziszczy się przesłanki z art. 34 § 1 prawa upadłościowego. Oba te przepisy dotyczą bowiem zupełnie odrębnych od siebie modyfikacji instytucji potrącenia uregulowanej w art. 498 i n. k.c. Zdaniem Sądu Najwyższego wzajemną relację tych przepisów należy ujmować tak, że dopiero po ustaleniu, iż nie zachodzą przeszkody, o których mowa w art. 35 § 1, oświadczenie dłużnika upadłego o potrąceniu powinno być ocenione na podstawie art. 34 § 1 prawa upadłościowego albo na podstawie art. 498-505 k.c.

Podniesiono też, że gdyby dopuścić umorzenie wzajemnych wierzytelności dłużnika i upadłego w wyniku oświadczenia dłużnika złożonego przed ogłoszeniem upadłości w warunkach wskazanych w art. 35 § 1 pr. upadł., to należałoby uznać, że ratio legis owego przepisu odnosi się li tylko do sytuacji, w której dłużnik nabywający wierzytelność opóźnił się ze złożeniem oświadczenia o potrąceniu do czasu po ogłoszeniu upadłości. W ocenie Sądu Najwyższego z punktu widzenia interesów wierzycieli upadłego jest bez znaczenia, kiedy dłużnik zrealizował potrącenie. Natomiast istotną wagę należy przypisać tej okoliczności, iż dłużnik stał się wierzycielem wzajemnym upadłego w wyniku cesji w czasie, w którym wiadomo było, iż istnieje podstawa do ogłoszenia upadłości. Taka wykładnia art. 35 § 1 pr. upadł. przeciwdziała procederowi skupywania wierzytelności przyszłego upadłego za niskie ceny i uszczuplaniu masy upadłości w wyniku dokonywanych potrąceń, a tym samym jest zgodna z intencją ustawodawcy, aby przepis art. 35 § 1 pr. upadł. służył zasadzie równości wierzycieli i zapobieganiu działaniom na szkodę wierzycieli.

Powstaje pytanie, czy pogląd ten zachował aktualność pod rządem przepisów ustawy z dnia 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze. Już wyżej wskazano, w art. 93 i 94 tego Prawa przyjęto – poza zmianami redakcyjnymi – unormowania zawarte w art. 34 i 35 prawa upadłościowego z 1934 r., co mogłoby uzasadniać wniosek, że stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale z dnia 21.08.2003 r. jest aktualne. Rzecz jednak w tym, że stanowisko to nasuwa istotne zastrzeżenia, jeśli uwzględnić następujące okoliczności.

Po pierwsze, nie można pominąć faktu, że art. 94 – Prawa upadłościowego i naprawczego zamieszczono w oddziale 3 „Skutki ogłoszenia upadłości co do zobowiązań upadłego w razie ogłoszenia upadłości obejmującej likwidację majątku upadłego”. Oznacza to, że skutki przewidziane w art. 94 § 1 odnoszą się do zobowiązań istniejących w chwili ogłoszenia upadłości. Jest zaś poza sporem, że złożenie oświadczenia woli przez dłużnika upadłego o potrąceniu powoduje skutek materialnoprawny umorzenia, a więc wierzytelność w chwili ogłoszenia upadłości nie istnieje. Umorzenie wzajemnych wierzytelności powoduje wygaśnięcie wzajemnych zobowiązań.

Po drugie, przepisy art. 93 – 96 Prawa upadłościowego i naprawczego zawierają jedynie modyfikacje konstrukcji potrącenia uregulowanej w art. 498-505 k.c.

Te modyfikacje dotyczą:

- dopuszczalności potrącenia, jeżeli wierzytelności istnieją w dniu ogłoszenia upadłości, choćby termin wymagalności jednej z nich jeszcze nie nastąpił (art. 93 ust. 1);
- niedopuszczalności potrącenia, jeżeli dłużnik upadłego nabył wierzytelność po ogłoszeniu upadłości albo nabył ją w ciągu ostatniego roku przed dniem ogłoszenia upadłości, wiedząc o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości (art. 94 ust. 1);
- niedopuszczalności potrącenia, jeżeli wierzyciel stał się dłużnikiem upadłego po dniu ogłoszenia upadłości (art. 95);
- określenia terminu złożenia oświadczenia o potrąceniu, nie później niż przy ogłoszeniu wierzytelności (art. 96).

Taka systematyka przepisów nie jest przypadkowa. Generalną zasadą dopuszczalności potrącenia jest więc istnienie wierzytelności w dniu ogłoszenia upadłości.

Po trzecie, nie można zaprzeczyć, że gdyby zamiarem ustawodawcy było uznanie za niepotrącalne, wierzytelności nabytych po ogłoszeniu upadłości, jak i nabytych w ciągu ostatniego roku przed ogłoszeniem upadłości z wiedzą o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości, to sformułowanie art. 94 § 1 powinno brzmieć „potrącenie nie było i nie jest dopuszczalne”, a nie „potrącenie nie jest dopuszczalne”.

Po czwarte, stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale III CZP 48/03, przyjmuje w istocie konstrukcję swoistego zawieszenia, czy warunkowania skutku oświadczenia woli o potrąceniu. Według tego stanowiska oświadczenie woli o potrąceniu, złożone przez dłużnika w związku z nabyciem wierzytelności w stosunku do wierzyciela, przy świadomości istnienia podstaw do ogłoszenia upadłości wierzyciela, nie wywołuje skutków prawnych. W konsekwencji w chwili

dokonywania czynności potrącenia nie ma pewności co do skuteczności tej czynności, gdyż upadłość wierzyciela nie została jeszcze ogłoszona i nie wiadomo, czy w ogóle będzie ogłoszona. W przypadku ogłoszenia upadłości, na tle zapatrywania prawnego Sądu Najwyższego, powstaje dylemat, czy skutek umorzenia wierzytelności był zawieszony do czasu ogłoszenia upadłości, czy może przez cały czas wierzytelność była umorzona, ale dopiero ogłoszenie upadłości ziściło skutek w postaci braku umorzenia tej wierzytelności, a tym samym umorzona wierzytelność odżyła? Nie można znaleźć dobrej odpowiedzi na tak postawione pytania. Przepis art. 498 § 2 k.c. stanowi, iż z chwilą dokonania potrącenia wierzytelność ulega umorzeniu i umorzenie to nie jest warunkowe. Również art. 94 § 1 Prawa upadłościowego i naprawczego nie stanowi o warunkowym umorzeniu wierzytelności na skutek potrącenia dokonanego przed ogłoszeniem upadłości.

Po piąte, przyjęcie stanowiska Sądu Najwyższego wyrażonego w uchwale III CZP 48/03 rodzi istotne problemy w odniesieniu do oceny stanu wiedzy dłużnika o podstawach do ogłoszenia upadłości. Powstaje bowiem pytanie, jak dłużnik miałby zakwalifikować swoją wiedzę o problemach finansowych upadłego. Przecież mimo tych trudności może być ogłoszona upadłość z możliwością zawarcia układu. W ramach zaś tego postępowania nie ma ograniczeń co do potrącenia wierzytelności przed wszczęciem takiego postępowania (art. 89 Prawa upadłościowego i naprawczego).

Po szóste, prezentowane stanowisko Sądu Najwyższego stwarza także stan niepewności co do istnienia lub nieistnienia stosunków prawnych. Jeśli bowiem oświadczenie złożone przez dłużnika upadłego przed ogłoszeniem upadłości o potrąceniu nie powoduje - jak w to przyjęto w omawianej uchwale - umorzenia wierzytelności, to nie można wykluczyć sytuacji, że mimo istnienia podstaw do ogłoszenia upadłości, wniosek o upadłość nie będzie złożony, bądź zostanie przez sąd zwrócony wobec braków formalnych albo też oddalony z uwagi na oczywisty brak majątku, wszakże sąd może ogłosić upadłość z możliwością zawarcia układu, a nie upadłość likwidacyjną. W sytuacji, gdy oświadczenie o potrąceniu zostało złożone np. rok wcześniej i nie spowoduje ono umorzenia wierzytelności

(tak przyjęto w omawianej uchwale), to zakłada się istnienie przez znaczny okres stanu niepewności prawnej.

Po siódme, za przyjęciem poglądu wyrażonego w uchwale III CZP 48/03 nie przemawia też ani funkcja potrącenia, ani funkcjonalna wykładnia przepisu prawa upadłościowego. Stanowisko Sądu Najwyższego stwarza trudności dla funkcjonowania instytucji potrącenia przed potencjalnym ogłoszeniem upadłości jednej ze stron potrącenia. Tymczasem potrącenie dotyczy najczęściej wierzytelności przeterminowanych (a przynajmniej wymagalnych). Dążenie do umorzenia takich wierzytelności – wobec niepewności co do ogłoszenia upadłości jednej ze stron - jest najzupełniej naturalne wobec narastania odsetek od wierzytelności przeterminowanych, groźby upływu terminu przedawnienia takich wierzytelności i wiążących się z tym niekorzystnych skutków podatkowych.

Wykładnia dokonana przez Sąd Najwyższy rodzi trudności dla podmiotów, które zwyczajowo dokonują regulacji wzajemnych rozliczeń w drodze kompensat w oparciu o wierzytelności nabyte w drodze przelewu bądź indosu.

Interes wierzycieli upadłego jest chroniony w wystarczający sposób poprzez zakazanie dokonywania czynności potrącenia po ogłoszeniu upadłości, w warunkach wskazanych w art. 94 § 1 Prawa upadłościowego i naprawczego. Przepis ten słusznie nie chroni tych dłużników, którzy nabyli wierzytelność od osoby trzeciej i nie dokonali bez zwłoki potrącenia. Wobec faktu, iż po ogłoszeniu upadłości potrącenie jest niedopuszczalne, każdy, kto nabędzie wierzytelność w stosunku do osoby, o której wie, iż spełnia ona podstawy do ogłoszenia upadłości, i nie będzie starał się dokonać jej potrącenia, zbyć dalej, inkasować itp., nie korzysta z ochrony.

Do czasu ogłoszenia upadłości potrącenie - dokonane w warunkach, o których mowa w art. 94 § 1 Prawa upadłościowego i naprawczego - zagraża interesom wierzycieli jedynie w sposób hipotetyczny. Natomiast negatywne konsekwencje stanowiska zaprezentowanego przez Sąd Najwyższy, w postaci zachwiania pewności obrotu, są nieproporcjonalne do chronionego dobra.

Z tych względów skład orzekający w niniejszej sprawie nie podziela stanowiska wyrażonego w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 21.08.2003 r. III CZP

48/03. Wskazane wyżej argumenty uzasadniają natomiast przyjęcie poglądu, że oświadczenie o potrąceniu złożone w ciągu roku przed dniem ogłoszenia upadłości przez dłużnika upadłego, który w tym okresie nabył w drodze przelewu lub indosu wierzytelność, wiedząc o podstawie upadłości, powoduje umorzenie wierzytelności (art. 94 ust. 1 ustawy z dnia 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm.).

W tym stanie rzeczy, skoro zaskarżony wyrok oparty jest na innej wykładni art. 94 ust. 1 Prawa upadłościowego i naprawczego, to podlegał on uchyleniu na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c.